

ПОРОДИЦЕ ЧЕШКОГ ПОРЕКЛА У БЕОГРАДУ У XIX ВЕКУ

Породица др Јована Машина,
лекара кнеза Михаила

У време снажног националног полета Србије и њеног политичког и економског јачања, средином XIX века, када су квалификовани стручњаци били преко потребни, они долазе највише из пријатељских словенских земаља, пре свега из Чешке. То су занатлије, интелектуалци и уметници, поглавито музичари.

По савету др Јанка Шафарика, познатог културног радника и осведоченог пријатеља нашег народа, у Србију прелази 1846. године др Јован Машин.

Др Јован Машин рођен је 1820. године у Черхолвицу у Чешкој. Гимназију је учио у Прагу, где је студирао и медицину, коју је завршио 1843. године у Бечу.¹ Хирургију је специјализирао у Пешти, а акушерство у Прагу.²

Дружећи се са политички напредним, активним и родољубивим студентима сасавио је у тадашњим листовима „Словен“ и „Словенска липа“, као и у „Народним новинама“, на које је био претплаћен и када је дошао у Србију.³

Своју лекарску каријеру започео је у Нимбургу у Чешкој, где је од 1845. до 1846. године био градски лекар. По доласку у Србију др Јован Машин се у прво време настанио у Ваљеву, где је радио као контрактуелни лекар. У Чешку, и то у Нимбург, враћа се на сасвим кратко време, да оданде доведе младу девојку коју је заволео док је тамо службовао. Запросио је Варвару Вшетечки када је напунила осамнаест година. Са њом је др Машин основао породицу у Ваљеву. Ту су му се родила прва деца, и то Лепосава (1847—1851), затим мртво дете, дечко 1849. године, као треће Светозар (1851—1886), будући рудар-

ски инжењер и први муж Драге Луњевице, која ће после његове смрти удајом за краља Александра Обреновића постати краљица Србије, а четврто дете рођено у Ваљеву била је кћи Полексија (1854—1923).⁴

Радећи у Ваљеву др Машин је за болеснике имао 65.000 становника из 130 тамошњих села, када би отишао да калемити становништво против богиња, остајао је на терену и по 5 недеља.⁵ У 1849. години, која је следила за мађарском буном, престоничке касарне и болнице биле су тако пуне болесника да су војници лежали на поду и испод кревета. Огромну масу болесника лечио је шеф болнице санитетски војни лекар, Словак, др Карло Белони сам — пошто су оба штаб-хирурга морала справљати лекове, тако да је најзад пао у постељу. Тада га је у лечењу заступао др Машин.⁶

Др Машин је 1851. године утврђен за „дејствитељног физикуса“ у Ваљеву,⁷ а 1855. године прелази у Београд на положај градског физикуса.⁸ Од тада можемо пратити његов животни пут, његову борбу за афирмацију праћену успесима и повременим сметњама. У Београду му се рађају и остала деца: Александар, (12. V 1857, умро 5. IV 1910) и Никола (рођен 1861. године, губи му се траг у Ростову на Дону за време бурних догађаја Револуције 1917. године).

Једно време, од 1859. до 1864. године др Машин је био једини окружни лекар београдски. Бавио се врло активно политиком и учествовао у догађајима приликом свргавања кнеза Александра Карађорђевића и поновног довођења кнеза Милоша на власт. Лекарски позив упражњавао је као лекар опште праксе и као хирург. Бавио се балнеолошким проблемима, будући нарочито заинтересован за бању Чрниљево крај Ваљева. Сем тога радио је и на преводима.

У Београду је купио кућу у Абацијској улици, коју назива најлепшом у граду. У писму упућеном исте године породици у Чехословачкој описује тешкоће на које је наишао, када тренутно није био у могућности да прода друго имање и плати дуг, којим је та кућа била задужена, на шта је као на сигурно рачунао. Те тешкоће су наступиле због промене династије и карактеристичне су за економске прилике у Србији 1859. године. Др Машин исто тако описује поремећаје у друштву и чиновничком животу које је проузроковала та династичка промена. Међутим те тешкоће биле су краткотрајне, јер знамо да је др Јован Машин живео на великој ноzi. Држао је кола са кочијашем и имао сталну ложу у опери.

На углед који је уживао у културним круговима престонице указује чињеница да је 21. фебруара 1862. године изабран за правог члана Друштва српске словесности,⁹ у коме се у то време осетила јача тежња за радом са више система и у ширим размерама. Међу новим члановима либералних погледа, школованим на страни, налазио се и др Машин.¹⁰

По оснивању Српског ученог друштва др Машин постаје 29. јула 1864. године његов редован члан.¹¹ Од 1871. године био је на положају главног војног лекара, а 1872. године постао је шеф војне болнице. Исте године видимо га међу оснивачима Српског лекарског друштва, између 1873 и 1874. године био је опет главни војни лекар, а 1883. године, као потпуковник, одликован је орденом таковског крста са мачевима.¹²

Др Јован Машин

Dr. Jovan Mašin

Већ 1860. године забележено је да је био позван у бању Брестовац код Зајечара да лечи кнеза Михаила. Од тада ће остати дворски лекар и каткада ће пратити кнеза на његовим путовањима.¹³ Једно време био је и лекар кнеза Милана.

И приликом путовања кнеза Михаила у Цариград 1867. године видимо га у кнежевој пратњи. Добро су нам познати детаљи са пута делегације, сјајан испраћај у Београду, овације приређене уз пут, затим пут од Варне до Цариграда султановом јахтом „Султанија“. У Цариграду је делегација била смештена у двору „Машлак“ изнад Босфора, а примљена је у сјајној султановој резиденцији Долма Бакче на обали Босфора. После пријема султан Абдул Азис одликовао је кнеза Михаила орденом „Ос-

манлије“ са бриљантима и поклонио му пет хатова. Чланови кнежеве пратње касније су одликовани орденом „Меџидије“, који је том приликом добио и др Машин.

Исте године 8. јула др Машин пише своје шураку из Wildbad-Gasteina, где је био у кнежевој пратњи, да треба да путују у Швајцарску, па преко Лиона у Париз, куда је кнеза Михаила био позвао Наполеон III. У Паризу је требало да разгледају светску изложбу, а и да одатле евентуално оду на море, и то у неко француско морско купатило. Затим је било предвиђено да се преко Беча врате на кнежево имање Иванку у Угарској.¹⁴

После кнежеве погибије др Машин је изгледа остао и даље на положају лекара малолетног кнеза Милана, пошто је са тога

Варвара Машин

Varvara Mašin

положаја смењен тек негде у априлу или мају 1873. године, дакле у време када је кнез Милан преузео кнежевску власт. У мају су др Машина код кнеза замењивала два млада српска лекара.

Бавећи се друштвеном делатношћу до краја живота, у јуну 1884. године постао је члан главног одбора Српског друштва Црвеног крста.¹⁵

Умро је исте године 25 децембра. На погребу је било скоро пола Београда, високи достојанственици, министри и одред војске.¹⁶

Др Машин, који је цео свој живот посветио српском народу, постаје симбол пријатељства између Србије и Чехословачке, из које су многи интелектуалци и стручњаци дошли да раде на унапређењу младе братске земље на словенском југу, помажући је у њеном културном, економском и социјалном развоју.

Од шесторо деце које је др Јован Машин имао са супругом Варваром, само је четворо дуже поживело. Међу њима су у Србији нарочито познати Светозар и Александар.

Светозар је био по струци рударски инжењер. Своју каријеру је започео у Министарству финансија, где је био писар IV класе са платом од 250 талира, која му је касније повећана на 400 талира.¹⁷ Затим се помиње на раду у Крупини. Први датирани подаци односе се на 1872. годину.¹⁸ Из њих се може пратити његово кретање у служби, као и развој догађаја у његовом приватном животу. Тако видимо да 1878. године не жели да остане у државној служби и да је добро организовао малу економију, коју му води куварица. Занимљив је податак да се 1879. године хтео женити, али да га је свак девојка одбијала. Међутим, оженио се већ 1883. године, Драгом Луњевицом, којој је тада било седамнаест година, док је њему било тридесет две. У белешкама Алојза Хелиха стоји да је невеста млада и врло лепа. Њена нећакиња Наталија, кћи Полексије Машин, говорила је писцу ових редова о изузетном шарму, симпатичној појави, топлини и нежности којом је зрачила Драга Луњевица удата Машин. Са тим се слажу без изузетка све старије особе које се је сећају.

Као последњи податак о Светозару забележено је да је напрасно умро 2. VI 1886. године, као члан једне комисије у унутрашњости. Познато је да је нађен мртав крај једног рудника у Хомољу, у коме је требало да врши истраживања.

По подацима добијеним у своје време од Надежде Машин, супруге инжењера Ни-

Светозар Машин, рударски инжењер, као младожења

Svetozar Mašin, ingénieur des mines, en jeun marié.

коле Машина, и старатајке писца ових редова, Светозар је са Драгом боравио код њих у гостима у Русији и водио је изузетно развијену кореспонденцију са иностранством, што јој је пало у очи.

Четврто дете др Јована и Варваре Машин Полексија, рођена 1854. године, удала се за Ђорђа Ђорђевића, који је касније постао професор меничног права на Београдској великој школи. Из тога брака имали су кћер Олгу, сина Живка и кћер Наталију. Док је Олга умрла као млада осамнаестогодишња учитељица, син Живко је завршио Војну академију и ђенералштаб у Београду. Затим је био на Вишој војној школи у Француској и истој таквој школи у Италији, у Торину. Ту се његова

Драга Машин, рођена Луњевица, као млада
 Draga Mašin, née Lunjevica, en jeune mariée.

млађа сестра Наталија упознала са својим будућим супругом Владиславом Бешевићем, који је био Живков класни друг из Војне академије и на истим војним школама у Француској и Италији. Живко је умро од пегавог тифуса, који је добио у Куманову учествујући као официр у балканском рату.

О петом детету др Јована и Варваре Машин Александру сачувано је код нас највише података. Он се определио за војни позив.¹⁹ По завршеном шестом разреду реалке у Београду ступио је у војну Академију и 1871. године произведен за пешадијског потпоручника, а 1876. године за капетана. Године 1878. добио је златну медаљу, а 1889. таковски крст III степена, који је носио око врата. У исто време постао

је краљев ађутант. У чин потпуковника унапређен је 1893. године. Следеће године постао је командант пешадијског пука, а 1897. године војни аташе у Бечу. Између 1897. и 1898. године посланик је на црногорском двору. Међутим, 1901. године је пао у немилост и пензионисан је. Крајем 1901. или почетком 1902. године, према казивању његове кћери Јелене, која је у то време била у Бечу, њен отац је неко време боравио у истом граду, где се у хотелу „Империјал“ састајао са Јашом Ненадовићем, рођаком Петра Карађорђевића, преко кога су, као што је познато,^{19а} завереници одржавали везу у вези са предстојећим превратом. Године 1902. боравио је у Москви и Петрограду.²⁰ После 1903. године је реактивиран, јер је активно учествовао у династијском преврату. Исте године био је министар грађевина, а 1904. је командант дивизијске области (дунавске). Од 1905. до 1906. године био је начелник главног генералштаба, али је ускоро пензионисан,²¹ остајући још увек утицајна личност. То се види из писма од 14. марта 1907. године братаници Јелени, кћери Николе Машина, у коме јој честита веридбу са Спиrom Харисијадисом и уверава је да у Министарству војске неће бити тешкоћа да Спира Харисијадис добије дозволу за венчање и да ће он објаснити, шта треба да ради. У вези са том дозволом већ му се обраћао и брат Никола из Русије. Умро је 1910 године.

Из брака са женом Катарином Александар Машин је имао троје деце, кћер Савку која је живела свега 9 година, кћер Десанку која је умрла у петој години, и кћер Јелену, данас удовицу пуковника Петра Саватића.

Најмлађи син др Јована и Варваре Машин, Никола, најмање је познат у Србији, јер је скоро цео живот провео у Русији. У Србију је долазио само двапут, у госте. У Русију је отишао сасвим млад, пошто је 1875. године руски посланик у Београду пре свога поласка за Њујорк издејствовао за њега место државног, руског стипендисте на Техничкој школи — Академији — близу Москве. У вези са тим Никола је почео вредно да учи руски и већ исте године кренуо је у Русију. Као студент 1878. године премеравао је ушће Дона, а 1881. године отишао је на специјализацију у Дрезден, где је студирао мостоградњу. Уз пут је свратио у Чешку, у Подјебрад, да се састане са братом Александром и снахом Катарином.

Већ 1885. године послао је у Београд слику своје невесте, пошто је решио да се жени.²² Невеста му је била Русиња На-

Борђе Ђорђевић, професор Велике школе, са супругом Полексијом рођеном Машин

Dorđe Đorđević, professeur à la Haute Ecole, avec son épouse Polesie née Mašin

дежда Обрасцов, наставница из Вологде. Они ће у браку провести око двадесет година, а по удаји њихове јединице кћери Јелене за српског официра Спиру Харисијадиса, Надежда Машин ће прећи у Србију, где ће по прераној смрти Јелене Харисијадис остати до краја живота 1936. године.

Док је боравио у Русији, Никола Машин је стално одржавао везу са својом породицом у Београду. Обимна сачувана преписка сведочи о његовој привржености Србији. Из података Алојза Хелиха видимо да је 1889. године била у Русији његова мајка, а познато нам је да су тамо били и остали чланови његове породице. Исто тако нам је познато да се Никола Машин интересовао за повратак у Србију, пошто су га у Русији сматрали за Србина. Међутим, свакако далеко повољнији услови за рад у Русији били су разлог што се није вратио у Србију. Оставши у Русији, захваљујући свом позиву грађевинског инжењера стално је путовао, каткада и по веома удаљеним областима Русије. Тако знамо да је 1887. године био са службом у Вилни, где му се

родила кћи Јелена, а 1890. године боравио је на Кавказу,²³ 1893. у Тифлису.²⁴ Између 1895. и 1898. године био је са службом у Варшави, а 1902. године јављао се дописницама жени и кћери из Самаре на Волги.

Између 1899. и 1902. године дуже времена боравио је у Чаржују на Амударји, градећи мостове на Сирдарји и Амударји у Туркестану. Многобројна нежна, топла писма која су он и његова жена упућивали својој кћери Јелени, тада још младој пансионаткињи Јекатеринског института у Петрограду доносе поред чисто родитељских порука и израза љубави и веома занимљиве податке са њихових дугих путовања и живописне описе тих удаљених области Туркестана, сликајући живот Руса и домаћег становништва тих крајева. Та писма највише је писала супруга Николина, Надежда. Нарочито су фина запажања о животним условима Руса у тим удаљеним областима, као и запажања о Сартима и Персијанцима. Тако је у једном писму описала персијско молепствије у богомољи,

Александар Машин пуковник, као посланик на Цетињу

Le colonel Alexandre Mašin, ministre plénipotentiaire à Cetinje.

у којој је стотина Персијанаца присуствовала верском обреду који је трајао до јутра. У једном писму писаном априла 1901. године описала је пут од Чаржуја до Ташкента и Самарканда. Успутна села нису личила на руска, јер су куће Сарта биле удаљене једна од друге и биле су опасане високим зидовима, па се скоро нису ни виделе. Те куће су саграђене од глине, без прозора, па је светлост у њих улазила кроз врата, која се скоро никада не затварају, док је дим излазио кроз отвор на крову. Прва већа станица била је Нова Бухара, у којој су били настањени Руси, док је Стара Бухара била насељена Сартима и у њој је била резиденција Омира Бухарског. Између Бухаре и Самарканда пружала се равница 260 врста дуга, такозвана „Гладна степа“, но која је у ово доба године (пролеће), била покривена свежеом травом смарагдне боје, а Ташкент, са његовом бујном вегетацијом и кућама опкољеним вртovima подсећао је на велики летњиковац. У следећем писму такође из априла те године Надежда Машин описује како је са својим супругом у Самарканду обилазила многобројне џамије и Тамерланову гробницу.

У следећем писму од 17. априла Надежда Машин говори о отварању моста на Амударји, док је о радовима на томе мосту, дугом километар и по, о огромном послу и презаузетости свога супруга, говорила већ у писму писаном марта исте године.

Иако је проживео скоро цео свој живот далеко од Србије, Никола Машин је не само стално одржавао везе са својом породицом и пријатељима у Србији већ је и многобројним Србима који су долазили у Русију на студије и рад пружао топло гостопримство, а био је у могућности да им га пружи у своје дванаестособном стану. Најлепшу успомену о инжењеру Николи Машину и његовој супрузи био је сачувао сада покојни др Борислав Велимировић, члан породице познатих путописаца, који је и сам као доктор ветерине писао о ветеринарским приликама у Пријамурској

Никола Машин, грађевински инжењер са супругом Надеждом и кћери Јеленом

Nikola Mašin, ingénieur des ponts et chaussées avec son épouse Nedejda et sa fille Hélène.

области у источном Сибиру. Он је писцу ових редова говорио у своје време о том гостољубивом српском дому у који је често одлазио са својим зетом др Сретеном Попдићем, нашим познатим социјалистом, дому у коме су и многи други Срби, далеко од своје отаџбине, увек наилазили на срдчан и топао пријем.

НАПОМЕНЕ

¹ Податак сачуван у породичном архиву Вшетечкових, Машинових и Хелихових љубазно доставила др Јармила Хелих, лекар и бивши управник Музеја у Подјебраду, на чему јој и овом приликом захваљујем.

² Исто; Д(ржавни) А(рхив) СР С(рбије), МУД-С, Ф. V, 18.

³ Податак др Јармиле Хелих.

⁴ Исто; Исти податак добила сам од Наталије Бешевић, рођене Ђорђевић, кћери Полексије Ђорђевић, рођене Машин.

⁵ Податак др Јармиле Хелих.

⁶ В. Ђорђевић, *Историја српског војног санитета*, I (1835—1875), Београд 1879, 394.

⁷ Вл. Станојевић, *Историја српске медицине, Грађанске и војне* (Рукопис у Архиву Српске академије наука и уметности, 105); Према подацима др Јармиле Хелих постао је градски физикус Ваљева тек 1851. године. Такође Д(ржавни) А(рхив) СРС, МУД-С, Ф III, 9/1856.

⁸ Вл. Станојевић, н. д., наводи годину 1851, а др Јармила Хелих 1855. годину.

⁹ *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886—1936*, Посебна издања, књ. СХVI, Споменица 7, Београд 1939—1941, 337.

¹⁰ Б. Миљковић, *Чланци и прилози о српској књижевности прве половине XIX века*. Матица Српска књ. 46, Н. Сад 1914, 74—75; *Педесетогодишњица Српске Краљевске академије*, 36.

¹¹ Н. д. 347.

¹² *Шематизам одликованих лица у Краљевини Србији од 1865 до краја 1894*. Београд 1895, бр. 73.

¹³ Податак др Јармиле Хелих.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Српске новине бр. 5 од јануара 1885, стр. 2. Састанак друштва Српског црвеног крста.

¹⁶ Податак др Јармиле Хелих.

¹⁷ Податак Алојза Хелиха, добијен преко др Јармиле Хелих.

¹⁸ Српске новине бр. 98 и 133, из 1872. године. Указ о постављању Светозара Машина за писара четврте класе Министарства финансија и за помоћника треће класе управника подринских рудника.

¹⁹ В(ладимир) Б(елић), *Машин Александар*, Народна енциклопедија српско-хрватско-словенска, II и подаци Алојза Хелиха.

^{19a} Д. Васић, *Деветсто трећа*, Београд 1925, 59.

²⁰ Дописница коју је послао Александар Машин из Петрограда у Москву својој братаници Јелени Машин и податак његове кћери Јелене, удове пуковника Петра Саватића.

²¹ Податак Г-ђе Јелене Саватић.

²² Податак Алојза Хелиха сачуван у породичном архиву Вшетечкових, Машинових и Хелихових у Подјебраду. Оригиналан документ о венчању сачуван код М. Харисијадис.

²³ Сви даљи подаци донети су на основу кореспонденције Надежде, Николе и Александра Машина сачуване код М. Харисијадис.

LES FAMILLES D'ORIGINE TCHÈQUE À BELGRADE AU XIXe SIÈCLE

Mara Harisijadis

Vers le milieu du XIXe siècle le besoin se fait sentir en Serbie, qui se développe rapidement sur le plan politique et économique, d'avoir des gens qualifiés — artisans, techniciens, musiciens. Ils viennent surtout des pays slaves amis et en particulier de Tchecoslovaquie.

Parmi eux figure aussi le dr. Jovan Mašin. Il est venu en Serbie en tant que jeune médecin et a commencé sa carrière à Valjevo. Il vient ensuite à Belgrade où il acquiert avec le temps une renommée certaine. Il devient d'abord membre de la Société savante serbe (Društvo srpske slovesnosti) et à la fondation de la Société des savants serbes son membre régulier. Il a été un des fondateurs de la Société médicale serbe et membre du Conseil Général de la Société serbe de la Croix rouge. Il est devenu médecin du Prince Mihailo, qu'il accompagnait dans ses voyages dans le pays et à l'étranger et pendant un certain temps il a été l'unique médecin du roi Milan.

Le dr. Mašin a fondé une nombreuse famille en Serbie en épousant une jeune fille qu'il a

connue en Tchecoslovaquie. Parmi leurs enfants en Serbie a été particulièrement connu Svetozar, ingénieur des mines, qui avait épousé Draga Lunjevica, remariée après la mort de Mašin au roi Alexandre Obrenović. Ensuite Alexandre plus tard colonel, ministre des travaux publics, ministre plénipotentiaire à la cour du roi du Monténégro et délégué de la Serbie à la Conférence de la Haye, puis la fille Polesia, épouse du professeur de droit à la Haute Ecole, Djordje Djordjević.

Le cadet des enfants du dr. Jovan et Varvara Mašin, a été le moins connu. En jeune étudiant il est parti en Russie, où il est resté toute sa vie. Il a fait des études de ponts et chaussées, a épousé une Russe et en tant qu'ingénieur a beaucoup voyagé en construisant des ponts à Sirdaria, Amoudaria et Turkestan.

Quoiqu'il ne venait en Serbie pour peu de temps, il a toujours entretenu des relations avec sa familles et ses amis en Serbie auxquels son foyer hospitalier a toujours été ouvert.